

to a conclusion that those higher educational institutions that fully support the promotion of the international vector of their activities, both in the process of providing educational services and in research work, are highly competitive in the world of present-day higher education.

*Key words:* higher education system, internationalization, institutional policy, component of educational process, mobility.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2018 р.

Прийнято до друку 26.10.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Курило В. С.

УДК 378.147.22

**В. О. Тетерев**

### **ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ**

Поступова інтеграція вітчизняної системи освіти до європейської потребує нових підходів у підготовці кваліфікованих фахівців, що базуватиметься на збільшенні організаційного, дидактичного та методичного ресурсу самостійної роботи. Процес реформування та розвитку системи вищої професійної освіти на сучасному етапі характеризується посиленням акцентів на підвищенні ролі самостійної роботи суб'єктів навчального процесу, що підтверджується основоположними засадами та вимогами Болонського процесу. Аналіз основних проявів цієї проблеми дозволяє дійти обґрунтованого висновку, що цілі, зміст і характер вищої освіти перестали відповідати сучасним реаліям постіндустріального етапу в історії людської цивілізації та новим суспільним вимогам до якості й рівня підготовки фахівців.

Надзвичайно динамічний характер суспільства потребує підготовки таких фахівців, які були б здатні не просто пристосовуватися належним чином до змін, що відбуваються, а й активно творили б ці зміни. Вища освіта потребує пошуку нових, ефективних шляхів, засобів і педагогічних технологій, які б забезпечували якісну підготовку фахівців відповідно до мінливих вимог суспільства.

Закон України «Про вищу освіту», нова концепція вищої освіти передбачає формування у студентів уміння самостійно, свідомо і відповідально вчитися, а також створення в закладах освіти необхідних умов для формування у студентів дослідницьких умінь, виховання особистості, здатної до саморозвитку як під час навчання у вищій школі, так і в подальшій професійній діяльності. Виходячи з положень вищої освіти та з принципів методології педагогічної діяльності, можна стверджувати, що ефективне вирішення цього завдання вимагає

формування принципово нової освітньої парадигми, яка стосується нового підходу до підготовки фахівців, зокрема вдосконалення самостійної роботи студентів. Сьогодні освіта має забезпечувати підготовку людини протягом усього життя, створювати необхідні умови для доступу кожної людини до оволодіння новими знаннями, вміннями, компетенціями, цінностями.

Самостійна робота студентів, підходи до якої потребують докорінних змін, на сучасному етапі повинна стати основою вищої освіти, важливою частиною процесу підготовки фахівців. Зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і практичними питаннями полягає в тому, що дослідження з порушеної проблеми має важливе теоретичне значення, оскільки її розв'язання відкриває можливості для плідного теоретичного опрацювання цілого спектру актуальних питань щодо організації самостійної навчальної роботи студентів. Результати дослідження могли б стати не тільки плідним внеском у педагогічну теорію, а й певним орієнтиром для реальної педагогічної практики. Для забезпечення можливості успішного рішення цієї педагогічної проблеми необхідний детальний теоретичний аналіз та глибоке осмислення сутності самостійної роботи студентів. Результати виконаних досліджень мають бути з належних науково-методичних позицій трансформовані в чітку систему психолого-педагогічних та організаційних рекомендацій стосовно формування і розвитку сучасного фахівця. Аналіз стану теоретичних аспектів проблем самостійної навчальної роботи студентів дає достатньо підстав для формування науково обґрунтованих підходів і науково-методичних матеріалів щодо вдосконалення її в педагогічній практиці вищих навчальних закладів.

Питання організації самостійної роботи студентів розглядають у своїх роботах А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Бондар, В. Козаков, І. Лернер, О. Мороз, П. Підкасистий, Н. Сагіна, П. Сікорський, М. Скаткін та ін. Багато дослідників робили спроби вдосконалити процес самостійної роботи. Цій проблемі присвячено значну кількість загальнотеоретичних та методичних досліджень (Б. Єсіпов, І. Лернер, Н. Дайрі, В. Кисиль, М. Скаткін тощо), які зробили певний внесок у вдосконалення методів та форм самостійної роботи й в той же час переконливо показали, що окремі аспекти цієї проблеми вимагають подальшого вивчення. Аналіз останніх досліджень (В. Белкіна, В. Бондар, З. Курлянд, Н. Масюкова, П. Москаленко та ін.) виявив протиріччя між ускладненим соціальним замовленням, пов'язаним із професійною підготовкою та усталеною практикою, що виявляє орієнтацію переважно на репродуктивний характер виконання професійних функцій.

**Основною метою** статті є аналіз організації самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах та її важливої ролі в системі професійної підготовки майбутніх фахівців. Самостійна навчальна робота студентів, за нашим переконанням, буде розглядатися як дієвий

інструмент формування майбутніх фахівців із високим рівнем професійних компетенцій, здатних до постійного нарощування знань, креативності та навички навчатися протягом усього життя [1].

Самостійна робота, яка поступово стає однією з провідних форм навчання, набула особливого значення після приєднання у 2004 р. закладів вищої освіти нашої держави до Болонської конвенції, коли активно почалося впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Ця система, насамперед, базується на самостійній пізнавальній діяльності студентів, стимулює проблемний, дискусійний характер навчання, підвищує творчу активність студентів у процесі оволодіння професійними й загальноосвітніми знаннями. Поняття активізації, оптимізації та інтенсифікації всіх ланок навчально-виховного процесу стають невід'ємними складовими сучасної дидактики.

**Головна мета самостійної пізнавальної діяльності студентів** – навчитися індивідуально здобувати, оновлювати, поповнювати знання, плідно використовувати їх під час навчання та в подальшій професійній діяльності. Самостійна робота студентів базується на принципах розвиваючого навчання, відбувається без безпосередньої участі викладача, але під його керівництвом. У процесі самостійної роботи реалізується **основна функція навчального процесу** – одержання студентом максимального обсягу знань, їх закріплення і перетворення у стійкі вміння і навички.

**Завдяки самостійній роботі студенти набувають також здатність:**

- більш чітко й усвідомлено проявляти мотивацію й цілеспрямованість та набутті знань;
- виховувати в собі самоорганізованість, самоконтроль та інші особистісні якості;
- заповнювати «інформаційний вакуум» необхідним науковими знаннями позбавитися від так званого «явища вторинної неграмотності», зокрема, невміння осмислено читати, аналізувати отриману інформацію, робити власні висновки;
- формувати мовну компетентність;
- набувати навичок самостійної роботи для майбутньої професійної діяльності;
- брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблеми, знаходити конструктивні рішення, виходити з кризових ситуацій [2].

Якісне засвоєння студентом навчального матеріалу неможливе, якщо в нього відсутні мотиви до здобування нової інформації самостійно, тому не менш важливою складовою процесу організації самостійної роботи у ЗВО є фактор стійкої мотивації, коли викладач переконливо обґрунтовує і практично підтверджує необхідність і корисність самоосвіти, створюючи у студентів психологічне підґрунтя для плідної, активної діяльності. Найсильнішою мотивацією слід вважати:

- підготовку до подальшої професійної кар'єри;
- практичну корисність роботи, що виконується (з одного боку, її результати можуть бути використані викладачем у навчальних курсах, у методичному посібнику або публікації, про що обов'язково повідомляють студента; з іншого боку, він сам може використати якісно виконане завдання з суспільнополітичного курсу, включивши його результати до кваліфікаційної чи дипломної роботи за спеціальністю (це може бути, наприклад, біографічний нарис, історична довідка про наукове відкриття або технічну інновацію тощо);
- участь студентів у творчій діяльності: у науково-дослідній та методичній роботі кафедри, у навчальних олімпіадах і конкурсах, науково-теоретичних конференціях;
- так звану «інтенсивну педагогіку» – введення до навчального процесу активних методів, насамперед, ігрового тренінгу (зокрема, з використанням новітніх комп'ютерних технологій, мультимедійних засобів – курсів на лазерних дисках, WEB-курсів, віртуальних бібліотек, Internet, дистанційного навчання), який базується на організаційно-дієвих іграх, що дозволяють всебічно дослідити проблему або окремих науковий об'єкт, виділити головні протиріччя, змодельовати можливу ситуацію, прийняти антикризове рішення;
- моральну зацікавленість у формі «суспільного визнання», тобто прагнення зайняти лідерську позицію в групі, на курсі, у закладі освіти;
- «привабливість» самостійної роботи, внесення своєрідного «меркантильного» акценту: заохочування студентів-відмінників стипендіями, преміями, додатковими балами, оцінками – «автоматами» за модульний контроль або іспит (але ж поряд з тим необхідно вводити й санкції за погане навчання, невчасно та неякісно виконані завдання);
- використання таких форм контролю, які створюють у студентському колективі атмосферу змагання (рейтинг, накопичувальні оцінки, тестування, нестандартні екзаменаційні процедури) і спонукають до самовдосконалення;
- особистість викладача, але лише в тому випадку, коли він є висококваліфікованим фахівцем, справжнім професіоналом, інтелектуально розвинутою, цікавою, творчою людиною. Кінцевим результатом мотивованого роз'яснення студентам доцільності самостійної роботи в процесі навчання є чітке розуміння ними не того, що вони хочуть отримати, а як цього досягти, тобто орієнтованість не на процес, а на результат навчання – саме такий підхід є показником правильно сформульованої і втіленої на практиці викладачем мотивованої аргументації [2].

Ми також вважаємо, що до структури самостійної роботи студентів повинно входити:

- мотивація,
- формування мети самостійної роботи,

- постановка завдання для самостійної роботи,
- виконання самостійної роботи,
- контроль її результатів.

Рівень організації самостійної роботи значно впливає на формування у студентів стійкого інтересу до навчальних дисциплін, на ступінь їх пізнавальної активності та на процес оволодіння фаховими знаннями, вміннями, навичками. Одним із головних завдань подальшого розвитку навчального процесу у закладі вищої освіти є поділення самостійної роботи студентів на дві складові: обов'язкову і спеціальну. Обов'язкова самостійна робота повинна включати підготовку до поточних аудиторних занять, а саме: опрацювання лекційного матеріалу, підготовку до семінарів, практичних та лабораторних занять тощо.

Спеціальна самостійна робота повинна включати поглиблення та закріплення знань студентів, розвиток творчих здібностей у ході написання рефератів, творчих робіт, виконання розрахункових робіт, індивідуальних домашніх завдань, курсових робіт і проектів, участь у науково-дослідній роботі тощо.

Цілком очевидно, що ефективна організація самостійної роботи студентів дозволяє розвинути творчу активність, логічне мислення, навчитися самостійно працювати та постійно самовдосконалюватись в майбутній професійній сфері. У зв'язку з цим вважаємо, що самостійна робота студента є рівноправним елементом навчального процесу і, таким чином, має однакові з іншими елементами дидактичні цілі і завдання. Цілком зрозуміло, що самостійна робота студента посідає визначальне місце в підготовці фахівців, тому в свою чергу, навчальна технологія має бути близькою до реальної аналітичної і професійної роботи студента в майбутньому, а постановка проблеми повинна відповідати навчальним можливостям студента і рівням вимог, які передбачаються освітньо-професійною характеристикою фахівця відповідного профілю. Педагогічна технологія є предметом вивчення різних наукових напрямків у сучасній педагогічній науці, залежно від яких вона розглядається: як мистецтво використання результатів наукових досліджень у сфері освіти; як проект педагогічної системи, який реалізується на практиці; як сукупність засобів і методів навчально-виховного процесу, які безперечно приведуть до запланованого результату; як процес цілеутворення та об'єктивного контролю за отриманими результатами; як системний метод створення, використання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів у їх взаємодії. Таким чином, педагогічна технологія повинна дати повну уяву про весь навчально-виховний процес, який буде спрямований на цілком визначений результат і буде включати обов'язковий опис початкового й кінцевого стану, склад його учасників, цілі і завдання, принципи реалізації і управління.

Принциповим моментом роботи керівництва нашого університету є організація навчального процесу з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтування на формування

освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін і розвитку в соціально-культурній сфері, у галузях техніки, технологій, системах управління та організації праці в умовах ринкової економіки. У зв'язку з тим, що одне з основних завдань сучасної вищої освіти полягає в розвитку у студентів потреби в самоосвіті, то навчання у закладі вищої освіти повинно бути організоване так, щоб не тільки надавати студенту знання, навички та вміння, але й навчити набувати їх самостійно. Сучасний випускник повинен бути професійно мобільним, володіти самостійністю мислення та гнучким менталітетом у рішенні складних завдань. Для формування таких якостей необхідно процес навчання в ЗВО орієнтувати на розвиток пізнавальної та професійної самостійності як основних рис майбутнього фахівця.

**Висновки.** По-перше, забезпечення необхідної якості освіти і рівня підготовки фахівців потребує якісно нової парадигми, яка зокрема враховує принципи закономірності синергетики і особливості її застосування в такій складній і відповідальній сфері, як освіта. По-друге, сьогодні в умовах інтеграції України до європейського простору необхідні висококваліфіковані фахівці, які відповідають європейським вимогам та яким притаманне розвинене стратегічне мислення, вміння глибоко аналізувати складні проблемні ситуації і знаходити ефективні шляхи і засоби їх подолання самостійно. По-третє, нам потрібні фахівці не лише з високим рівнем професійної підготовки, але з розвиненими креативними здібностями та інноваційною спрямованістю мислення, здатні розробляти й успішно використовувати перспективні високі технології. Цілком очевидно, що підготувати таких фахівців в умовах традиційної системи можливо тільки з удосконаленням організації самостійної роботи. Таким чином, підводячи підсумок зазначеному вище, можна зробити висновок, що самостійна навчальна робота студента в усіх її формах і проявах є вираженою функцією активізації його пізнавальної діяльності. Методи реалізації завдання щодо посилення самостійної діяльності студента в процесі навчання мають бути поширені на всі форми навчальної роботи як в аудиторії, так і в позааудиторній роботі викладача. Ці методи мають свої особливості, вимагають достатньої кваліфікації викладача як методиста, створюють умови для формування нових підходів до розвитку матеріальної бази і методичного забезпечення навчально-виховного процесу.

Підготовка висококваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, а також здатних до компетентної, відповідальної й ефективної діяльності, за своєю спеціальністю неможливе без підвищення ролі самостійної роботи студентів, спрямованої на стимулювання їх професійного зростання та виховання їхньої творчої активності [1].

**Список використаної літератури**

1. Друзь І. М. Самостійна робота студентів як важливий чинник професійної підготовки майбутніх фахівців [Електронний ресурс] / І. М. Друзь. – 2011. – Режим доступу : <http://library.uira.edu.ua/images/data/zbirnik/30-31/11dimtfe.pdf>.

2. **Організація** самостійної роботи студентів з вивчення курсу «Історія України»: Методичні рекомендації для викладачів і студентів усіх спеціальностей / Уклад. С. І. Мешкова, В. І. Силантьєв / За ред. В. І. Ніколаєнка. – Харків : НТУ «ХП», 2007. – 67 с.

**Тетерев В. О. Організація самостійної роботи студентів в умовах трансформації освіти**

У статті проаналізовано стан самостійної навчальної роботи студентів у вищій школі. Розкрито основні аспекти самостійної роботи студентів та її роль у підготовці майбутніх фахівців. Розглянуто шляхи і засоби вирішення цієї проблеми. Запропоновано методи організації самостійної роботи студентів для вміння індивідуально здобувати, оновлювати, поповнювати знання, плідно використовувати їх під час навчання та в подальшій професійній діяльності.

*Ключові слова:* підготовка майбутніх фахівців, самостійна робота студентів, інформаційна спрямованість.

**Тетерев В. О. Организация самостоятельной работы студентов в условиях трансформации образования**

В статье проанализировано состояние самостоятельной образовательной работы студентов в высшей школе. Раскрыты основные аспекты самостоятельной работы студентов и ее роль в подготовке будущих специалистов. Рассмотрены пути и средства решения этой проблемы. Предложены методы организации самостоятельной работы студентов для умения индивидуально приобретать, обновлять, пополнять знания, плодотворно использовать их во время обучения и в дальнейшей профессиональной деятельности.

*Ключевые слова:* подготовка будущих специалистов, самостоятельная работа студентов, информационная направленность.

**Teteriev V. Organization of Independent Work of Students in the Conditions of Transformation of Education**

The article analyzes the state of independent educational work of students in high school. The basic aspects of independent work of students and its role in preparation of the future specialists are revealed. The ways and means of solving this problem are considered. Methods of organization of independent work of students for the ability to individually acquire, update, replenish knowledge, fruitfully use them during training and in further professional activity are offered.

*Key words:* preparation of future specialists, independent work of students, information orientation.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2018 р.

Прийнято до друку 26.10.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 001.891

**Ю. І. Чернецька, А. М. Куліненко**

### **СТАН РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ СПІВЗАЛЕЖНОСТІ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Родина наркозалежної особи є важливим фактором, що безпосередньо впливає на ефективність реабілітаційних програм (С. Березін К. Лисецький та ін., 2001; В. Москаленко, 2009) [11; 12]. Включення родин наркозалежних (батьків, партнерів та ін. родичів) у програми лікувально-реабілітаційних заходів може бути потужним ресурсом, що сприяє підвищенню ефективності ремісії адиктів. Наркоманія традиційно розглядається як сімейна проблема, зокрема, в двох аспектах: в контексті родинної нозологічної обтяженості, а також як особливий тип внутрішньосімейних відносин, що має назву «співзалежність» (П. Сидоров, 2006).

Згідно до глосарію ВООЗ, співзалежна особа – родич, близький друг чи колега залежної особи, дії якої характеризуються бажанням зберегти залежність адикта і, таким чином, затримати процес одужання (Лексикони психіатрії ВООЗ, 2001). Поведінка співзалежної особи характеризується бажанням зберегти видимість «гарної родини», гіперопікою та неспроможністю надати залежній особі можливість автономного життя (А. Шишкова, 2007; В. Москаленко, 2009) [11; 12; 15], що суттєво ускладнює процес лікування та реабілітації наркозалежних, оскільки безпосередньо або опосередковано призводить до відмови пацієнта від продовження лікування та включення до реабілітаційних програм.

**Метою статті** є розкриття стану і сутності проблеми співзалежності як наукової проблеми у колі наукових досліджень, звертаючись до робіт сучасних вітчизняних та зарубіжних учених.

Аналіз останніх досліджень з окресленої проблеми свідчить, що до вирішення її аспектів у своїх роботах імпліцитно зверталися такі учені різних соціогуманітарних галузей наук, зокрема, медичної психології, соціальної психології, частково, соціальної педагогіки, а також дана проблема широко представлена у медичних науках – психіатрії, наркології.